

Прокопович Тетяна Анатоліївна,
аспірант кафедри педагогічної та
вікової психології
Східноєвропейського національного
університету ім. Лесі Українки

ГРАДАЦІЇ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Запропонований емпіричний матеріал презентує результати вивчення емоційної стабільності студентів творчих спеціальностей. Виявлені градації вираження емоційної стабільності містять відмінності у індивідуально-психологічних показниках досліджуваних, порівняльний аналіз яких конкретизує структуру емоційної стабільності/нестабільності творчої особистості.

Ключові слова: емоційна стабільність/нестабільність, творча особистість, студенти, емоції, нервово-психічна стійкість.

Прокопович Т.А. Градации выраженности эмоциональной стабильности студентов творческих специальностей

Предложенный эмпирический материал представляет результаты изучения эмоциональной стабильности студентов творческих специальностей. Обнаружены градации выражения эмоциональной стабильности содержат различия в индивидуально-психологических показателях исследуемых, сравнительный анализ которых конкретизирует структуру эмоциональной стабильности / нестабильности личности.

Ключевые слова: эмоциональная стабильность / нестабильность, творческая личность, студенты, эмоции, нервно-психическая устойчивость.

Prokopovych T. A. The gradations of the expression of emotional stability of the students of creative specialties

The proposed empirical material presents the results of observation of emotional stability of students of creative professions. The identified gradations of expression of emotional stability include differences in individual psychological

indicators of the examined people, comparative analysis of which specifies the structure of emotional stability / instability of the creative personality.

Keywords: emotional stability / instability, creative personality, students, emotions, neuro-psychological stability.

Людські емоції і механізми емоційності неодноразово були предметом наукових досліджень. Емоції посідають особливе місце у регулюванні поведінки і виступають внутрішнім механізмом перетворення зовнішніх подразників на мотиви, вони є фундаментом для створення оптимальних умов пристосування і нормального функціонування організму. Особливості емоційного реагування певною мірою визначають своєрідність та неповторність творчої особистості.

З огляду на теоретичний аналіз проблеми є помітним факт, що дослідження емоційної врівноваженості творчих осіб є достатньо суперечливими. Зокрема, Р.Кетел та інші дослідники вважають, що існує певна залежність емоційної сфери і специфічних характеристик творчих осіб, Ф. Барон вважає, що для того щоб бути творчою, людина повинна бути трішки невротиком [5]. Психологи гуманістичного напрямку (А.Маслоу, К.Роджерс) схильні до ствердження того, що творчі особистості є емоційно стійкими та соціально зрілими, мають високу адаптивність [8; 10]. Водночас, частина дослідників (Г.Айзенк, О.Байєр, Ч. Ломброзо) приписують творчим людям емоційну нестійкість, невірноваженість, тривожність, високий нейротизм та низьку адаптивність [7]. Така теоретико-емпірична неузгодженість вивчення емоційних характеристик творчих осіб у психологічній літературі, вказує на відсутність спеціальних комплексних досліджень з даної проблеми, що й спонукало нас до більш глибокого вивчення даної проблеми.

В результаті опрацювання теоретико-методологічної бази з проблеми емоційної стабільності було встановлено, що основними детермінантами різного ступеня її вираження можуть бути індивідуально-психологічні

властивості особистості, особливості переживання нею емоцій та специфіка поведінково-адаптивної активності.

Для емпіричного підтвердження сформульованих теоретичних положень щодо змісту поняття емоційної стабільності як умови соціальної адаптації, та визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на вибірці студентів, що склала 210 осіб. Дослідження проводилось на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Рівненського державного гуманітарного університету. Протягом періоду дослідження, різними видами експериментальної роботи, було охоплено 210 студентів віком від 17-22 років, які навчалися на факультеті образотворчого і декоративного мистецтва. Під час формування вибіркової сукупності ми орієнтувались на попередні дослідження науковців, у яких зазначено, що важливий період адаптації і професіоналізації належить саме періоду навчання у вищому навчальному закладі [1; 3]. Саме в цей період, на думку Ж. Вірної, відбувається суспільна адаптація особистості, становлення ідентичності і свого образу «Я», досягнення певних цілей, набуття людиною професійних знань і навичок, усвідомлення своєї майбутньої професійної діяльності [4]. Під час підбору вибірки було дотримано вимог до її змістовності та еквівалентності.

При обробці результатів констатувального експерименту використовувались методи математичної статистики: кластерний аналіз (ієрархічна кластеризація методом міжгрупових зв'язків з визначенням Евклідових відстаней); дискримінантний аналіз (для підтвердження та візуалізації результатів кластерного аналізу); непараметричний Н – критерій Краскела-Уоллеса (для встановлення міжгрупових відмінностей більше двох незалежних вибірок); факторний аналіз (для мінімізації кількості змінних та концентрації інформації у формі невеликого масиву даних), кореляційний аналіз (для встановлення зв'язків між діагностичними критеріями). Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного

забезпечення SPSS для Windows версія 13.0.

В результаті проведення констатувального експерименту було отримано великий масив емпіричних даних. Для їх групування та організації у формі наочних структур було застосовано процедуру кластерного аналізу [6; 9]. У проведеному дослідженні було використано ієрархічний агломеративний метод, тобто класифікація здійснювалася шляхом послідовного (агломеративного) об'єднання об'єктів у групи. Варто зазначити, що у процесі кластеризації використовувався метод міжгрупових зв'язків на основі визначення Евклідових відстаней між змінними.

Отже, використовуючи в якості основного критерію класифікації результати за шкалою «емоційна стабільність» (методика Г. Айзенка «Шкала емоційної стабільності – нестабільності») була проведена процедура кластерного аналізу. Отримані результати засвідчили, що різні градації вираження вказаної шкали диференціюють вибірку на три самостійні кластери. Вони отримали назви «емоційно стабільні» (26,19 %), «емоційно нестабільні» (22,85 %) і «ситуативно емоційно стабільні» (50,95 %).

Для додаткової перевірки і підтвердження результатів кластеризації та візуалізації територіального розміщення і співвідношення виділених кластерів був використаний дискримінантний аналіз. В якості залежної змінної у дискримінативному аналізі є певна номінативна шкала, яка класифікує респондентів на групи, що відповідають різним її градаціям; незалежними змінними є кількісні показники діагностичних критеріїв для усіх об'єктів класифікації.

Завдання класифікації з використанням цього методу реалізується за допомогою канонічних дискримінативних функцій. Аналіз отриманих канонічних функцій супроводжується отриманням важливих статистичних показників класифікації. Основними з них є власне значення канонічної функції (показник інформативності функції), λ -Уилкса (міра достовірності розрізнення класів) та χ^2 -тест (визначає статистичну значимість такого

розрізнення). Дискримінантний аналіз зазвичай здійснюється з використання покрокового методу.

Основні результати розрахунків дискримінативного аналізу представлені у таблицях 1 і 2.

Таблиця 1.

Власні значення канонічних функцій за результатами дискримінативного аналізу

Функція	Власне значення	% поясненої дисперсії	Кумулятивний %	Канонічна кореляція
1	9,505	91,1	91,1	.951
2	0,922	8,8	100	.692

Примітка: а – в аналізі використовувалися перші 2 канонічні функції.

Згідно отриманих результатів можна говорити про те, що перша канонічна функція володіє 91,1 % дискримінативних можливостей, а друга – 8,8%, що в результаті забезпечує 100%-ву інформативність власних значень виділених канонічних дискримінативних функцій.

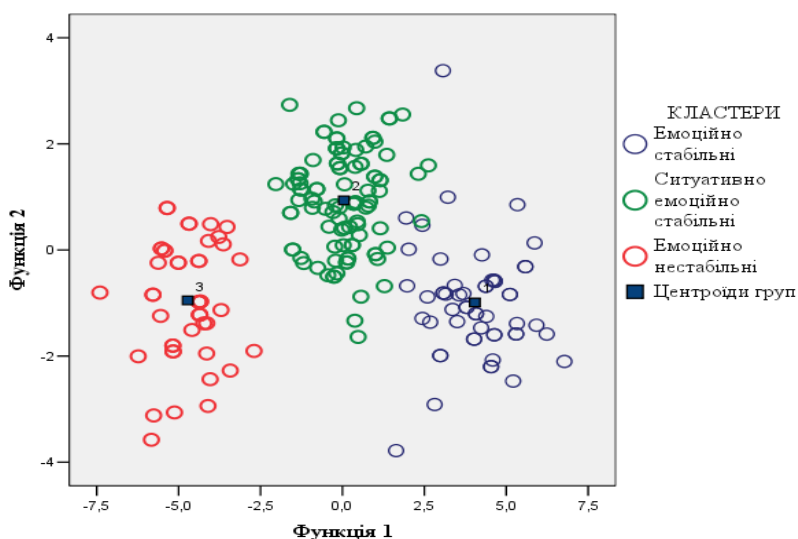
У першому рядку міститься значення $\lambda=0,049$ та статистична значимість $p=0,003$ для усього набору канонічних функцій, а у другому рядку – дані дискримінативної здатності набору після виключення першої функції. Як бачимо, повний набір функцій володіє дуже високою дискримінативною здатністю, яка дещо зменшується, проте не виходить за межі $p \leq 0,05$ після виключення першої функції.

Таблиця 2.

Показники λ -Уїлкса та χ^2 за результатами дискримінативного аналізу

Перевірка функції(й)	Лямбда Уїлкса	Хі-Квадрат	Ступінь свободи	Р-рівень статистичної значимості
від 1 до 2	.049	159,995	118	.003
2	.520	77,352	58	.047

Таким чином, отримані дані дають змогу проводити подальшу роботу з результатами дискримінантного аналізу та їх інтерпретацію. Отже, статистично достовірні показники та χ^2 -тест на рівні $p \leq 0,05$ підтверджують результати кластерного аналізу та розрізнення саме трьох кластерів. Візуалізація територіального співвідношення між виділеними групами графічно представлена на рисунку 1.

Рис. 1. Графічне відображення канонічних дискримінативних функцій

Щодо класифікації в цілому, то відсоток збігу класифікації і класифікації об'єктів за допомогою канонічних функцій становить, за результатами дискримінантного аналізу 98,1 %. Решта 1,9 % об'єктів не піддаються чіткій класифікації, оскільки їх діагностичні показники дають змогу зарахувати цих респондентів одночасно і до групи «ситуативно емоційно стабільних», і до групи «емоційно стабільних» (таблиця 3.).

Таблиця 3.

Результати класифікації у ході дискримінативного аналізу (а)

Середній Зв'язок (між групами)			Передбачена приналежність до групи			Разом
			1	2	3	
Вихідні	Частота	1	51	4	0	55
		2	0	107	0	107
		3	0	0	48	48

	%	1	92,72	7,27	0	100
		2	0	100	0	100
		3	0	0	100	100
а - 98,1 % вихідних згрупованих спостережень класифіковано правильно						

Така висока точність передбачення підтверджує об'єктивність класифікації та правомірність виділення саме трьох груп респондентів з різним ступенем емоційної стабільності.

Подальша робота отриманих емпіричних даних передбачала перевірку статистичної гіпотези про наявність відмінностей між складовими індивідуально-психологічних особливостей, емоційних та поведінково-адаптивних характеристик представників попередньо-виділених трьох груп. Серед методів математичної статистики найповніше цьому завданню відповідає Н-критерій Крускала-Уоллеса [2]. Його застосування щодо масиву діагностичних даних подано у таблицях 4–6.

Як видно з результатів немає повних збігів між ранговими показниками діагностичних критеріїв, що демонструє диференціацію показників індивідуально-психологічних особливостей респондентів. Статистично значущими на рівні $p \leq 0,001$ між виділеними групами є відмінності за критерієм «товариськість», рангові показники якого максимально зменшуються у групі емоційно нестабільних респондентів; на рівні $p \leq 0,01$ за критеріями «невротичність», «дратівливість», «депресивність» (міра вираження ознаки збільшується у групі 3), «врівноваженість», «відкритість» (міра вираження ознак зменшується у групі 3); на рівні $p \leq 0,05$ за критеріями «екстраверсія-інтроверсія», що демонструє схильність емоційно нестабільних респондентів до інтроверсії та «сором'язливість» (міра вираження ознаки збільшується у групі 3).

Таблиця 4.

**Результати обрахунку Н-критерію Крускала-Уоллеса
для показників індивідуально-психологічних особливостей
емоційної стабільності**

Діагностичні показники	«Емоційно стабільні»	«Ситуативно емоційно стабільні»	«Емоційно нестабільні»	Хі-квадрат	Ст. св.	Р-рівень значимості
	1	2	3			
Невротичність	71,6	111,7	130,5	10,407	2	.008**
Спонтанна агресивність	95,1	104,4	119,8	64,560	2	.102
Депресивність	62,5	107,2	151,0	9,368	2	.009**
Дратівливість	90,2	102,9	128,8	11,927	2	.003**
Товариськість	115,8	113,3	76,4	14,664	2	.001***
Врівноваженість	135,0	103,9	75,3	12,654	2	.002**
Реактивна агресивність	101,5	107,1	106,4	56,332	2	.841
Соромязливість	81,2	106,1	132,1	6,974	2	.046*
Відкритість	126,1	105,9	86,9	11,875	2	.003**
Екстраверсія-інтроверсія	117,6	106,1	90,4	6,520	2	.033*
Емоційна лабільність	63,6	109,6	144,4	49,431	2	.000
Маскулінність-фемінізм	135,9	96,4	90,8	19,813	2	.000

Примітка: рівень достовірності: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Не встановлено статистично значущих відмінностей між групами за такими критеріями як: «спонтанна агресивність», «реактивна агресивність», «емоційна лабільність», «маскулізм-фемінізм».

Таблиця 5.

**Результати обрахунку Н- критерія Крускала-Уоллеса
для показників емоційної сфери**

Діагностичні показники	«Емоційно стабільні»	«Ситуативно емоційно стабільні»	«Емоційно нестабільні»	Хі-квадрат	Ст. св.	Р-рівень значимості
	1	2	3			
Інтегральна емоційність	53,4	115,7	142,2	11,730	2	.004**
Радість	114,6	113,2	77,8	12,984	2	.002**

Гнів	74,5	105,5	140,8	30,551	2	.000
Страх	83,3	102,9	136,5	20,076	2	.000
Печаль	70,8	110,7	133,5	29,046	2	.000
Альтруїстична ЕС	96,1	101,0	126,2	7,632	2	.022*
Комунікативна ЕС	88,5	100,8	135,2	16,685	2	.000
Глористична ЕС	98,8	102,1	120,5	3,974	2	.137
Практична ЕС	111,2	97,6	116,5	3,935	2	.140
Пугнічна ЕС	109,7	102,3	107,7	0,633	2	.729
Романтична ЕС	96,9	97,6	132,6	12,705	2	.002**
Гностична ЕС	121,8	88,6	124,3	17,065	2	.000
Естетична ЕС	84,8	108,9	121,5	10,192	2	.006**
Гедоністична ЕС	92,1	102,9	126,5	8,673	2	.013*
Акзитивна ЕС	100,7	103,1	116,1	1,993	2	.369
Психомоторна емоційність	70,1	110,6	134,5	10,539	2	.003**
Інтелектуальна емоційність	65,8	103,7	154,7	65,254	2	.000
Комунікативна емоційність	62,1	103,7	158,9	6,486	2	.020*
Емоційна збудливість	62,3	103,7	158,9	6,227	2	.017*
Інтенсивність емоцій	59,3	110,4	147,4	6,952	2	.039*
Тривалість емоцій	66,9	107,6	144,9	6,688	2	.047*
Вплив емоцій на ефективність діяльність	84,7	105,9	128,2	13,776	2	.001***

Примітка: рівень достовірності: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Статистично значущими на рівні $p \leq 0,001$ між виділеними групами є відмінності за критерієм «вплив емоцій на ефективність діяльність» рангові показники якого максимально збільшуються у групі емоційно нестабільних респондентів; на рівні $p \leq 0,01$ за критеріями «інтегральна емоційність», «романтична емоційна спрямованість», «естетична емоційна спрямованість», «психомоторна емоційність» (міра вираження ознаки збільшується у групі 3) та критерієм «радість» (міра вираження ознаки зменшується у групі 3); на рівні $p \leq 0,05$ за критеріями «альтруїстична емоційна спрямованість», «гедоністична емоційна спрямованість», «комунікативна емоційність»,

«емоційна збудливість», «інтенсивність емоцій», «тривалість емоцій» (міра вираження ознаки збільшується у групі 3 у порівнянні із групою 1).

Не виявлено статистично значущих відмінностей між групами за такими критеріями як: «гнів», «страх», «печаль», «комунікативна емоційна спрямованість», «глюристична емоційна спрямованість», «практична емоційна спрямованість», «пугнічна емоційна спрямованість», «гностична емоційна спрямованість», «акизитивна емоційна спрямованість», «інтелектуальна емоційність».

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що всі творчі особистості, відносно рівня емоційної стабільності, умовно поділяються на три групи. Найбільші відмінності проглядаються між складовими індивідуально-психологічних особливостей емоційно стабільних і емоційно нестабільних респондентів. До таких відмінностей належать: а) показники за критерієм «товариськість», «врівноваженість», «відкритість» (максимально зменшується у групі емоційно нестабільних); б) міра вираженості ознак «невротичність», «дратівливість», «депресивність», «сором'язливість» збільшується у групі емоційно нестабільних творчих особистостей; в) інтегральна, альтруїстична, гедоністична, психомоторна емоційність та романтична, естетична емоційна спрямованість збільшується у цій же групі; г) показник за критеріями «емоційна збудливість», «інтенсивність та тривалість емоцій» також збільшується у емоційно нестабільних художників, а показник «радість» зменшується. Емоційно нестабільні респонденти схильні до інтроверсії, їхні емоції впливають на ефективність діяльність. Вищесказане доводить наявність відмінностей між складовими індивідуально-психологічних особливостей емоційних характеристик представників творчих професій та особливістю переживання ними емоцій. Подальший розвиток даного напрямку спрямований на виявлення залежності рівня емоційної стабільності та поведінково-адаптивних характеристик студентів творчих спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Развитие личности в процес ее жизнедеятельности / К. А. Абульханова-Славская // Психология формирования и развития личности. – М. : Наука, 1981. – 363 с.
2. Алгоритмика, статистика и теория вероятностей. Критерий Крускала-Уоллеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://matstats.ru/uol.html> . – Заголовок з екрану.
3. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности / В. А. Бодров: учеб. пособие. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 512 с.
4. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смилова регуляція професіоналізації психолога: дис. доктора психол. наук : 19.00.01 / Жанна Петрівна Вірна. – Луцьк, 2004. – 437 с.
5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Н. В. Дружинин. 3-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 358с. : ил.
6. Иерархический кластерный анализ с более чем двумя переменными [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ispss.ru/unaw20/Index5.php> . – Заголовок з екрану.
7. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство / Ч. Ломброзо. – М. : 1995. – С. 86–102.
8. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / А. Маслоу // Самоактуализация личности и образование. Пер. с англ., предисл. Г. А. Балла. – Киев–Донецк, 1994. – 52 с.
9. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учеб.пособие. / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с .
10. Роджерс Н. Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств // Вопросы психологи / Н. Роджерс. – М.: 1995.– 132–139с.